

Командна відповідальність за вчинення воєнних злочинів

Порушення міжнародного гуманітарного права є особливими за своєю суттю з огляду на **суб'єктів** їх вчинення. Оскільки йдеться про дослідження дій військових формувань, то **безпосередній виконавець воєнних злочинів не завжди є винятковою особою, яка має нести відповідальність за вчинені діяння**. Також може порушуватися питання про віддання наказів щодо вчинення дій, які становлять порушення міжнародного гуманітарного права.

! **Відповідальність командування, або ієрархічна (командна) відповідальність** — це принцип МГП, згідно з яким **командири будуть притягнуті до кримінальної відповідальності за злочини своїх підлеглих**. Тут мається на увазі вчинення злочинів підлеглими з власної ініціативи та/або з мовчазної згоди командирів.

Цей принцип застосовується винятково щодо найтяжчих міжнародних злочинів і не може стосуватися ординарних злочинів. Його закріплено у положеннях **ст. 86 і ст. 87 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій** від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I).

З позиції зору суб'єктного складу під таку відповідальність можуть потрапити:

- офіційні військові командири, які безпосередньо реалізують статутну владу в підрозділі;
- особи, які de facto відіграють роль командира у військовому підрозділі, користуючись власним авторитетом;
- цивільні начальники, які здійснюють керівництво діями своїх підлеглих.

Враховуючи те, що військова структура є більш чітко ієрархічною і має внутрішню організовану систему моніторингу й рапортування, **вимоги до військових командирів**, які мають нести відповідальність за вчинення воєнних злочинів, є більш серйозними. Серед них:

- **знав або повинен був знати** про вчинення (намір вчинити) підлеглими злочину;
- **не вжив необхідних заходів** для превенції / припинення злочину в межах повноважень;
- **не вжив заходів** для передачі компетентним органам для подальшого розгляду.

Водночас **цивільний начальник**, який толерує вчинення своїми підлеглими — працівниками підприємств — найтяжчих міжнародних злочинів, також **може нести командну відповідальність за умови, якщо він:**

- **знав або свідомо проігнорував** інформацію, яка явно вказувала на те, що підлеглі вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини;
- злочини стосувалися **діяльності, що підпадає під фактичну відповідальність** і контроль начальника;
- **не вжив усіх необхідних і розумних заходів** у межах його / її повноважень для недопущення або припинення їх вчинення чи для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування і кримінального переслідування.

В умовах збройного конфлікту між Україною та Російською Федерацією, що триває, важливо звертати увагу саме на відповідальність військових начальників. Практика міжнародних кримінальних трибуналів показує, що цивільних начальників притягали до відповідальності за вчинення геноциду в Руанді (справа проти Мусеми).

Під час дослідження відповідальності командирів важливо звертати увагу на таке:

- вчинення певних злочинів підлеглим **не звільняє керівництво від кримінальної або дисциплінарної відповідальності** у випадку невжиття заходів, що мають бути вжиті;
- для доведення командної відповідальності важливо показувати, що така **особа має ефективне командування / контроль / владу;**
- відповідальність особи обмежується її **реальними можливостями** (який підрозділ вона контролювала, які накази могла давати тощо).

У ст. 28 Римського статуту Міжнародного кримінального Суду закріплено відповідальність командирів та інших начальників. Щодо їхньої відповідальності МКС не вимагає у межах суб'єктивної сторони показувати ставлення до наслідків його дій.

Процес доказування військового керівництва зводиться до двох запитань, вказаних нижче.

- 1 Чи **знав** командир про те, що вчиняється / має бути вчинений злочин?
- 2 Чи **мав** командир **знати** про те, що вчиняється / має бути вчинений злочин?

Ефективний контроль військового командира в аспекті командної відповідальності полягає у доведенні того, що він **має можливість попередити чи покарати** за вчинення злочинів **фактично**, а не юридично. Тому в процесі доказування важливо показати, чи виконав командир свої обов'язки щодо надання інформації і контролю.

Для цього треба встановити:

- чи забезпечив командир належну підготовку своїх підлеглих із питань міжнародного гуманітарного права;
- чи забезпечив належне врахування міжнародного гуманітарного права під час прийняття оперативних рішень;

- чи забезпечив створення ефективної системи звітності, щоб він або вона були проінформовані про випадки, коли могли статися порушення міжнародного гуманітарного права;
- чи вживав превентивні заходи / покарання у випадках, коли йому ставало відомо про те, що скоро мають статися порушення або що вони вже відбулися;
- чи переконався, що система рапортування і моніторингу є ефективною.

Щоби довести відповідальність командира за вчинення найтяжчих міжнародних злочинів, необхідно звернути увагу на такі обставини:

- офіційна посада командира у військовій структурі та фактичні завдання, які він виконував;
- повноваження командира, зокрема:
  - **видавати накази**, зокрема і його здатність розпоряджатися силами чи підрозділами, що перебувають під його командуванням, незалежно від того, чи перебувають вони під його безпосереднім командуванням або на нижчих рівнях, для участі у бойових діях;
  - **вносити зміни** до командної структури;
  - **сприяти, замінювати, усувати або дисциплінувати** будь-якого члена збройних сил, ініціювати розслідування;
  - **направляти сили** в місця, де відбуваються бойові дії, та виводити їх у будь-який момент;
  - **забезпечувати** виконання наказів, зокрема і розгляд того, чи насправді було виконано накази;
  - **мати незалежний доступ** до засобів ведення війни та контролю над ними (обладнання зв'язку і зброя);
  - **контролювати** фінанси;
- спроможність представляти сили на переговорах або взаємодіяти із зовнішніми органами чи особами від імені групи;
- чи представляє він ідеологію руху, якого дотримуються підлеглі, чи має певний рівень профілю, що проявляється через публічні виступи та заяви.

Сьогодні у положеннях Кримінального кодексу України **не закріплено відповідальність командирів** за вчинення найтяжчих міжнародних злочинів **як форму участі** в аспекті притягнення осіб до кримінальної відповідальності.

Водночас треба звернути увагу на **співучасть у вчиненні злочинів відповідно до статті 27 Кримінального кодексу України**. Формулювання цих положень не повною мірою відповідають принципам командної відповідальності, тому під час обґрунтування варто звернути увагу на особливості, наведені в таблиці.

Командна відповідальність

В основному будується на відсутності втручання (**пасивна участь**).

Відповідно до статті 28 Римського статуту достатньо, щоб через неможливість контролю або втручання здійснюються злочини, які, ймовірно, не були б вчинені інакше.

Може бути доведений **умисел**, але може здійснюватися і через доведення **недбалості**.

Можуть нести лише особи, які **мають повноваження** над головним виконавцем.

Співучасть

Стосується **активної участі** командира у вчиненні злочину.

Вимагає доведення **умислу**.

До відповідальності може бути притягнутий **безпосередній співучасник** вчинення злочину.